

KNOWLEDGE AND ACTION – 9TH INTERDISCIPLINARY SYMPOSIUM ON KNOWLEDGE AND SPACE

(Heidelberg, Németország, 2010. Június 16–19.)¹

GYURIS FERENC

Idén júniusban kilencedik alkalommal került sor a Heidelbergi Egyetem interdiszciplináris szimpóziumsorozatának rendezvényére, mely a tudás és a tér kapcsolatának szegmenseit járja körül különböző tudományterületek neves képviselőinek bevonásával. Az egyetem Földrajzi Intézetének seniorprofesszora, *Peter Meusburger* által 2006-ban útjára indított kezdeményezés célja olyan tudományos fórum megteremtése, melynek résztvevői a diszciplínák közti intézményesült határok béklyóitól megszabadulva, egymás eredményeit és felvetéseit kölcsönösen végiggondolva juthatnak közelebb a tudás tudományterületek közötti szabad áramlásának elősegítéséhez, ezáltal számos fontos és komoly aktualitással bíró problémakör sokoldalúbb feldolgozásához. Az ehhez szükséges kötetlen eszmefuttatások, gyümölcsöző disputák biztosítása érdekében az egyes szimpóziumok – a kétségkívül impozáns, ám óhatatlanul személytelenné váló óriáskonferenciák hagyományával szakítva – emberi léptékű, 30–35 fős műhelybeszélgetésekben öltenek testet. A felszabadult közös gondolkodást szolgálja a 30 perces prezentációkat követő nyegdedorás diszkuszió, a minden harmadik előadás után sorra kerülő félórás eszmecsere, nem utolsósorban pedig az otthonos építészeti és táji közeg is (a szimpóziumok a rendezvény-sorozatot finanszírozó *Klaus Tschira Alapítvány* központjában, a schlierbachi dombok közt elterülő Villa Bosch stúdiójában kapnak helyet).

A rendezvénysorozat utolsó előtti állomásának központi kérdését a tudás és a cselekvés kapcsolata jelentette, mely iránt a nemzetközi társadalom- és élettudományi szakma (a társadalomföldrajzot is beleértve) napjainkban kiemelt érdeklődést tanúsít. Ennek megfelelően az előadók között éppúgy helyt kaptak a pszichológia, az antropológia vagy a neurobiológia, mint a geográfia és a szociológia képviselői. A konferencia hat szekcióra tagolódott, melyek a tudás és cselekvés elemi pszichológiai összefüggéseitől indulva a térhasználat kérdésein keresztül a két fogalom társadalomföldrajzi vonatkozásainak (elsősorban elméleti szempontú) fejtegetéséig terjedtek.

Az első szekció felvezető problémaköre az volt, mennyiben és hogyan függ egymástól a tudás és a cselekvés. *Joachim Funke* pszichológus ennek kapcsán amellelt érvelt, hogy a tudás a cselekvés nélkülözhetetlen előfeltétele, lévén a cselekvést cselekvési szándék előzi meg, mely viszont valamiféle tudásra épül. A két fogalmat ugyanakkor a hagyományos nézőponttól eltérően *nem oksági*, hanem *logikai* kapcsolatba állította egymással: bár tudás nélkül nincs cselekvés (vagyis a tudás, még ha hiányos és töredékes is, logikai feltétele a cselekvésnek), ez nem zárja ki azt, hogy valaki ellenére cselekedjen annak, ami a tudásából következne. Utóbbi

helyzet áll fönn például akkor, mikor egy láncdohányos nem tud lemondani káros szenvedélyéről, holott tisztában van annak egészségügyi kockázataival – vagy mikor a modern társadalom embere annak ellenére szennyezi a környezetet, hogy valamilyen mértékig tud ennek káros hatásairól. *Sabina Pauen* csecsemőpszichológus megfordította Funke gondolatát, arra összpontosítva, hogy létezik-e tudás cselekvés nélkül. Pauen hivatkozott *Jean Piaget* megállapításaira, melyek szerint a csecsemő a nyelv elsajátítása előtt éppen azáltal tesz szert bizonyos tudásra, hogy a környezeti ingerekre adott ösztönszerű cselekvéseit elkezdi megkülönböztetni egymástól, ezeket más helyzetekben újszerűen kombinálja, majd a kombinációkat megjegyzi (és alkalmazza). E folyamat fontosságára *Hannah Monyer* neurobiológus is felhívta a figyelmet, bemutatva, milyen biológiai folyamatok révén képes az agy egy adott vonatkozásban megszerzett tudás szekvenciáinak más helyzetekben való kreatív felhasználására. Pauen ugyanakkor kiemelte, hogy saját kutatásai szerint a cselekvés mellett a passzív megfigyelés is nagyon fontos szerepet játszik a csecsemő tudásának kialakulásában, vagyis a Piaget által feltárt mechanizmus jelentősége feltehetően kisebb az eredetileg gondoltnál. Ezzel együtt végeredményben nyitva maradt a kérdés, hogy a tudás vagy a cselekvés van-e előbb (illetve hogy megállapítható-e sorrendiség ebben a vonatkozásban). Igaz, e tekintetben érdekes továbbgondolási lehetőséget rejt magában az a Pauen által idézett és maga által sem kizárt (bár még részletes vizsgálatokra szoruló) gondolat, mely szerint az újszülöttek már rendelkezhetnek egyfajta „veleszületett tudással”.

A téma kapcsán említést nyert, hogy a „tudatos tudás” mellett a tudat alatt tárolt tudás is befolyásolja az ember cselekedeteit, méghozzá annál inkább, minél inkább a megérzéseire hallgat valaki. A kutatások szerint azonban az ilyesfajta intuitív cselekvés többnyire nem célravezető, mert általában „rosszabb” döntést eredményez – kivéve, ha az illető adott helyzet kezelésében komoly tapasztalattal rendelkezik. Kétségtelen persze, hogy gyors döntést igénylő helyzetekben nincs idő hosszas elmélkedésre. *Peter Gollwitzer* pszichológus ennek kapcsán utalt arra, hogy az ilyen szituációkat lényegesen hatékonyabban tudják kezelni azok, akik „feltéve, ha” típusú kérdések segítségével előre végig gondolják az adott helyzetben lehetséges cselekvéseket.

Cselekedeteinket tehát érdemes kellő alapossággal átgondolnunk, ahelyett, hogy tudatalattinkra hagyatkoznánk – ami azonban nem jelenti azt, hogy különböző tervezési feladatok elvégzésekor, például a közösségi terek kialakítása során ne lenne érdemes figyelembe vennünk az emberek cselekedeteit tudat alatt befolyásoló tényezőket. *Manfred Spitzer* pszichiáter ennek kapcsán – több más kutatási eredmény mellett – a postaládából félig kilógó küldemény példáját említette. Külvárosi közegben folytatott vizsgálataik során a láda mellett elhaladó járókelők 85%-a „jólnevelten”, a társadalmi normáknak megfelelően betolta a levelet a ládába, és csak 15%-uk vette ki. Amennyiben viszont a postaládára graffitit festettek, vagy hulladékot szórtak szét mellette, a normával ellentétesen viselkedő járókelők aránya 25–28%-ra emelkedett. Azt tehát, hogy mennyire tartjuk magunkat a közösség elvárásaihoz, tudat alatt nagyban befolyásolja, hogy benyomásaink szerint mennyiben tesz hasonlóképpen a közösség többi tagja. Spitzer rámutatott, hogy ennek fényében

az emberek térhasználatának befolyásolására is lehetőség nyílik: a bűnelkövetések (pl. rongálások, lopások) száma egy adott térben pusztán a rendezettség, tisztaság fenntartásával hatékonyan visszafogható (akár egy üzlet belsejéről, akár egy egész városrészről van szó).

Fritz Strack pszichológus előadásában a cselekvés tudatosságának más aspektusait vizsgálta. Felhívta a figyelmet arra, hogy az emberi cselekvést két olyan döntéshozatali rendszer befolyásolja, melyek helyzettől függően éppúgy erősíthetik, mint akadályozhatják egymást. A reflektív rendszer a tárgyi ismereteken és az elfogadott értékmintákon alapuló tudásra építve értékeli a különböző cselekvési lehetőségeket, és ettől függően motiválja az embert valamely cselekedet megtételére. A fenti mellett ugyanakkor létezik az ún. impulzív rendszer is, mely a megélt tapasztalatok alapján, asszociatív módon próbálja megtalálni az érzékelt valóság körülményeinek leginkább megfelelő cselekvési formát (gyakorlatilag azt, hogy adott körülmények között mit *szokott* tenni az illető). Az, hogy a két rendszer hogyan hat egymásra, helyzetenként változik. Általánosságban elmondható, hogy az életkor előrehaladtával, a tapasztalatok felhalmozódásával az impulzív rendszer befolyása nő, az emberi cselekvéseket egyre inkább a rutin határozza meg.

Az életkor változása fontos szerepet tölt be abban is, hogy az ember mennyire vállal kockázatokat. *Ralph Hertwig* pszichológus ugyanakkor rámutatott, hogy a kockázatvállalás mértékét egészen más természetű tényezők ennél jóval markánsabban befolyásolhatják. A legújabb kutatások szerint az ember sokkal kevesebb információ alapján dönt arról, hogy mit ítél kockázatosnak, mint korábban vélték. Éppen ezért nagyon fontos, hogy azt a viszonylag kevés információt hogyan gyűjti össze, és miként értékeli. Az információszerzés kapcsán különösen lényeges, hogy az illető támaszkodhat-e személyes megfigyelésekre, vagy döntően (esetleg kizárólag) médiumokon keresztül jut információhoz. Hertwig példaként említette, hogy a 2000 szeptemberében meginduló izraeli intifáda hatására az országban a külföldi turisták által eltöltött vendégéjszakák száma egyetlen hónap alatt több mint 50%-kal esett vissza, miközben a belföldi turisták esetében töretlenül folytatódott a több éves növekedési trend. Miközben ugyanis előbbieket a média megrázó felvételekkel tudósította a fegyveres erőszak kiújulásáról, az izraeli lakosok személyes tapasztalataikra támaszkodtak, mely szerint a kedvelt üdülőkörzeteket az eseménysorozat érdemben nem érintette. A fenti példa arra is rávilágít, hogy a nemzetközi politikai és gazdasági élet meghatározó szereplőinek döntéseit milyen erősen befolyásol(hat)ja néhány kiragadott, akár a valóság fontos aspektusait elfedő információ-töredék, melyet a média felerősít. Valamint arra, milyen óriási a tudomány és a média szerepe olyan kérdések megítélésének formálásában, melyekről az embereknek nincs, vagy alig van személyes tapasztalatuk (lásd a globális klímaváltozás esetét).

Igaz, az adott szereplő cselekedetei attól is nagyban függnek, hogy milyen tanulási és értékelési minták szerint dolgozza fel a (jellemzően hiányos) információkat, mennyire képes a veszélyek valós mértékének feltérképezésére. Ezzel együtt figyelembe kell vennünk, hogy az emberek többnyire hajlamosak a kockázatok alulbecslésére, és ha hiányos információkkal rendelkeznek, új ismeretek szerzése helyett általában más

tevékenységre fordítják erejüket és idejüket. A geográfus *Richard Peet* e problémakör kapcsán akképp foglalt állást, hogy elsősorban nem is a tudás, hanem a *meggyőződés* befolyásolja az ember cselekedeteit. Ez viszont komoly veszélyeket rejt magában, hiszen minél tovább cselekszik az illető változatlan módon, annál inkább meg van győződve cselekedeteinek helyességéről, függetlenül azok valós hatásától. Peet példaként említette a gazdasági, pénzügyi szférában működő cselekvési mechanizmusokat, melyek hibás meggyőzések révén vezettek bizonyos kockázatok és problémák negligálásához, végeredményben a gazdasági válság kibontakozásához.

A szimpóziumon szóba került az a kérdés is, mennyiben vehetjük hasznát a racionális választás elméletének (*rational choice theory*) a társadalomtudományi kutatásokban. *Wolfgang Schluchter* szociológus ennek kapcsán a megközelítés három fogyatékoságát hangsúlyozta. Az egyik a teória kapcsán megfogalmazódó általános kritika, mely szerint annak alapvetései (az önérdelkeivel tökéletesen tisztában lévő ember, a cselekvéshez szükséges információk akadálytalan elérhetősége, a teljesen racionális információfeldolgozás képessége) önmagukban életidegenek. Schluchter ugyanakkor két további aspektusra is felhívta a figyelmet. Az egyik, hogy az embernek döntései meghozatalakor nemcsak technikai, hanem normatív szabályokat is figyelembe kell vennie, amit az elmélet alkalmazói jobbra figyelmen kívül hagynak. Márpedig előfordulhat, hogy valaki azért nem cselekszik önnön „technikai” (például anyagi) érdekei szerint, mert ezzel társadalmi normákat szegne meg (miközben persze az értékrend betartása szempontjából épp így jár el racionálisan). Másrészt az elméletet gyakorta a mikroszintű vonatkozások negligálásával használják makroszintű jelenségek kapcsolatának értelmezésére – hibásan. *Max Weber* gondolatait például szokás úgy interpretálni, hogy – a társadalmat tudatos és racionális „egyedek” sokaságának tekintve – a protestáns etika mint értékrend térnyerése hozza létre a kapitalista berendezkedést. Holott még, ha tökéletesen racionálisnak is tekintjük az embereket, nevezett vallási doktrína és a gazdaság szervezési rendszer között direkt makroszintű kapcsolat nincs: az összeköttetés mikroszinten létezik (létezhet), ahol a protestáns etikát értékrendként elfogadó *egyes emberek* a maguk szempontjából racionális (személyenként eltérő) gazdasági magatartást tanúsítanak, és *ennek összességéből állhat össze az a gazdasági rendszer, melyet kapitalizmusnak nevezünk*. Mindezzel együtt az előadó kiemelte, hogy a társadalmi folyamatok értelmezését a racionális választás teóriája hasznos elméleti konstrukcióként segítheti, amennyiben tisztában vagyunk gyengéivel, illetve a lehetőségekhez mérten igyekszünk azokat kiküszöbölni.

A racionális döntéshozás és a térhasználat kapcsolatának kérdését járta körül *Thomas Widlok* antropológus a vadászó-gyűjtögető törzsek térbeli mozgásának példáján. Az előadó tévesnek nevezte azt a közkeletű, modellszerű magyarázatot, mely szerint az ilyen közösségek akkor változtatnak helyet, ha a begyűjthető zsákmány mennyisége a más helyen megszerezhető alá csökken. Értelme szerint ennek az ökológiai tekintetben determinisztikus koncepciónak ellentmond olyan csoportok viselkedése, amelyek nem hagyják hátra kedvezőtlen adottságú zord törzshelyüket (pl. eszkimók). Emellett posztkolonialista szempontként kiemelte, hogy a hely-

változtató életmódot folytató afrikai nomád törzsek esetében sem olyanfajta racionális döntés áll a migráció hátterében, mint amit a nyugati kultúrkör kutatói által konstruált egyszerű modellek sugallnak. A törzsek helyváltoztatása ugyanis nem valamiféle direkt ezért összehívott, „operatív” fórumokon dől el, hanem a törzs tagjainak folyamatos beszélgetései során – esetenként olyan, a törzs háttértudásán alapuló kulturális-vallási-tradicionális szempontok mentén, amelyek a modern európai ember szemszögéből nem minősülnek racionálisnak. Az előadás végén érdekes vita bontakozott ki Franz Struck hozzászólása nyomán, aki úgy vélte, ha a döntéshozatali szisztéma számunkra szokatlan is a nomád törzseknél, a migráció oka végső soron mégiscsak az, hogy adott helyzetben a helyváltoztatás bizonyul a leginkább racionális döntésnek. Bár a vitát nem sikerült mindenki számára megnyugtatóan lezárni, abban egyetértettek a felek, hogy a racionalitás fogalmának értelme kultúránként eltérő. Az egymás ellenében elhangzó érvek egyúttal mintegy megalapozták *Peter Gärdenfors* kognitív tudományi előadásának fontos gondolatát, nevezetesen, hogy térhasználatunkat, egyáltalán annak lehetőségeit a nyelvünk és nyelvhasználati sémáink (melyek viszont jelentős részben a térhasználatunk révén alakulnak ki) is erőteljesen befolyásolják.

A térhasználat fogalma állt *Graham Rowles* gerontológus előadásának középpontjában is, méghozzá az önmeghatározás kérdésének aspektusából. Rowles amerikai családok életpályáját elemezve mutatta be, hogy a lakóhely megváltoztatása a családok térhasználatának, cselekvési sémáinak megváltozásával is jár, ennek a változásnak pedig az életkorhoz kötődő sajátos szabályszerűségei vannak. Az életkor előrehaladtával ugyanis a térhasználat a személyes identitás megerősítésének egyre fontosabb eszközévé válik – különösen, hogy az ember a tapasztalatok felhalmozódásával egyre hatékonyabban tudja az őt körülvevő teret saját igényei szerint alakítani. Az időskor azonban fordulópontot hoz ebben a folyamatban, lévén az ember térhasználatára proaktívból reaktív válik: a tér átalakítása helyett az egyéniségnek a tér adta keretekhez való kényszerű hozzáigazítása veszi kezdetét.

Hogy a térhasználaton keresztül az emberek identitásának alakítására, akár társadalmi konfliktusok kezelésére is lehetőség nyílhat, azt *Ariane Berthoin Antal* és *Victor Friedman* vázolta fel egy konkrét kutatásuk kapcsán. A kísérletet az izraeli Emek Yezreel főiskoláján hajtották végre, egy elmaradott országrész központjában, ahol a népesség nagyjából fele részben oszlik meg zsidók és palesztin arabok között. Önkéntes arab és zsidó hallgatók bevonásával folytatott vizsgálatuk arra mutatott rá, hogy amennyiben egy adott, mindkét csoport által sokat használt helyen (jelen esetben egy közösségi terem átalakított régi csarnokban) az embereket sikerül rávezetni egy mindkét csoport által elfogadható térhasználati séma követésére, az elősegíti a közöttük való interakció elmélyülését, az összetartozás érzésének megerősödését, ezáltal a feszültségek csökkenését.

A konferencia utolsó szekciójában geográfusok engedtek betekintést a tudás és cselekvés térbeli vonatkozásainak néhány érdekes szegmensébe. *Benno Werlen*, a német szociálgeográfia neves egyénisége rámutatott, hogy a társadalomtudományok többnyire azért érzéketlenek a térbeli kérdések iránt, mert nem veszik figyelembe, hogy az ember a teste révén materiális teremtmény is. Márpedig aminek nincs materiális

vetülete (vagy nem foglalkozunk vele), az a földrajzi térben nem helyezhető el. Ez a helyzet a tudással is, mely csak akkor lokalizálható földrajzilag, ha emberekhez kapcsoljuk. Amennyiben ezt meg tesszük, egyértelművé válik, hogy az emberek eltérő mértékben képesek értelmezni az őket körülvevő világot, és nem rendelkeznek egyforma hozzáféréssel a tudást közvetítő, térben egyenlőtlen mintázatot mutató infrastruktúrához. Ez pedig azt eredményezi, hogy cselekvési lehetőségeik is merőben eltérőek. Ilyen tekintetben azonban alapvető változások indultak el a globalizáció révén, melyet az előadó az ember és a környezet viszonyát érintő harmadik nagy forradalomnak minősített a neolit és az ipari forradalom után. Azzal, hogy ennek révén az ipari társadalmat a digitális társadalom váltja fel, az ember (bár nem teljesen, de) egyre inkább képes kilépni a lokális közegbe való beágyazottságából, a cselekvéseit a távolság és a hatalmi viszonyok egyre kevésbé korlátozzák. Erre a folyamatra reflektálva a geográfiában a „hagyományos” földrajz tartályszerű térkonceptióját (melynek alkalmazása könnyen „tér-determinista” látásmódhoz vezet) felváltja a cselekvő alanyt középpontba helyező szemlélet. Ez alapvetően átírja a társadalom térbeli viszonyairól vallott nézeteinket, ami viszont sok hibás megközelítés korrigálását is lehetővé teszi. Így például azét, amely a kulturális jelenségeket a tartályszerű térben elhelyezni szándékozván a kulturális problémákat túlságosan erősen köti a földrajzi térhez, azt sugallva, hogy megoldásuk térbeli intézkedésekkel lehetséges (ennek tipikus példája a kulturális ellentéteket a kulturális tér helyett a földrajzi térben értelmező és ott megoldani szándékozó afganisztáni háború). A térhez való viszony illetően átalakulása pedig egyúttal egy új típusú „világtársadalom” kialakulásához vezethet Werlen szerint.

Richard Peet kritikai előadásában azt vizsgálta, hogyan manipulálható az emberek tudása, illetve ezen keresztül cselekedeteik, és ennek milyen társadalomföldrajzi vonatkozásai lehetnek. Peet álláspontja szerint nemcsak a tudás mennyisége, hanem használatának módja is rendkívül fontos. *Marx*ot idézte, aki szerint az állam folyamatosan ideológiákat gyárt, hogy ezekkel kontrollálja a társadalmat. A kontrollnak ugyanis csak egyik (bár fontos) vetülete, hogy az emberek elől visszatartanak bizonyos információkat, ami akadályozza őket a világ megértésében. Legalább ilyen fontos, hogy az ideológiák révén az emberek meggyőződését próbálják formálni a hatalom érdekeit szolgáló gondolati sémák kialakításával. Peet konkrét példaként említette a neoliberalizmust, mint ideológiát, mellyel értelmezése szerint a politikusok és értelmiségi holdudvaruk igyekezett elfogadhatóvá tenni egy olyan gazdasági rendszert, amellyel valójában csak a gazdagok jártak jól, és amely drasztikusan fokozta a társadalmi egyenlőtlenségeket. Az előadó egyúttal kifejtette azt a véleményét, mely szerint minden társadalmi tudás létrehozásának célja az emberek manipulálása. Arra a felvetésre, hogy akkor érdemes-e egyáltalán bármiféle társadalmi tudást teremteni vagy átadni, Peet igenlő választ adott. Álláspontja szerint ugyanis éppen az vezethet el a „tudatos társadalom” kialakulásához, ha megpróbáljuk terjeszteni a tudás minden formáját. Az a kérdés viszont nyitva maradt, hogy pontosan miféle tudás teheti „tudatossá” a társadalmat, illetve *ki tud és kinek van joga* dönteni arról, hogy milyen tudást terjesszünk az emberek között.

A záróelőadást *Gunnar Olsson* tartotta, aki egy egész életmű tapasztalatának mélyen filozófiai esszenciáját fogalmazta meg a tudás, a cselekvés és a hatalom viszonyáról. A világról alkotott tudásunkat egy térképhez hasonlította, mely soha nem lehet tökéletes – már csak azért sem, mert a világot eleve nem vagyunk képesek elég absztrakt módon értelmezni és leképezni. Miként pedig a térkép tulajdonképpen geometriai primitívek sokasága, melyek alapján csak a térkép tájolásának ismeretében tudunk cselekedni (tájékozódni és mozogni a térben), ugyanúgy a világról alkotott benyomásaink, „tudásunk” kusza halmaza is aszerint vezet cselekvéshez, hogy a hatalmi viszonyok milyen összefüggésrendszerbe helyezik.

Az érdekes előadásokban és izgalmas szakmai vitákban bővelkedő konferencia az elhangzott témák konkrét tartalmán túl is számos tanulsággal szolgált a résztvevők számára. Megállapítást nyerhetett például, hogy egymástól távoli tudományterületek vizsgálati tárgya esetenként mennyire közel áll egymáshoz, és milyen sok hasznos észrevétellel tudják segíteni egymás munkáját a különböző diszciplínák képviselői. Másfelől mindenkinek szembesülnie kellett azzal, hogy a közös gondolkodást esetenként nagyon megnehezíti ugyanazon fogalmak eltérő értelmezése – ez különösen a pszichológia és a szociológia esetében bizonyult gyakori félreértések okának. Érdekes volt továbbá látni a pszichológia tudományán belüli erős tagoltságot: egy-egy előadás keretében számos különböző modell nyert említést, melyek azonban a többi diszciplína képviselőinek benyomása szerint „egymás mellett léteznek”, anélkül, hogy megalkotóik vagy alkalmazóik alapos összevetésükre, esetleg szintetizálásukra törekednének. Több kérdés merült fel e – szükségszerűen leegyszerűsítő – modellek használhatóságát illetően is, miközben a pszichológusok érzékelhetően csekélyebb érdeklődést tanúsítottak az empiria helyett a gondolatiságra fókuszáló előadások iránt. Ezzel együtt a résztvevőknek a nyelvezet és a szemléletmód eltérései ellenére sikerült megtalálniuk a közös hangot, ami a szimpóziumot mindenki számára izgalmas, illetve valamennyi érintett tudományterület számára megtermékenyítő rendezvénné tette.

Jegyzet

¹ A rendezvénysorozat valamennyi szimpóziumának részletes programja és fotódokumentációja megtalálható a <http://www.knowledgeandspace.uni-hd.de> honlapon.